วารสารราชบัณฑิตยสถาน
ปีที่ ๓๘ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๖

พระราชนิพนธ์บทเจรจาละครเรื่องอิเหนาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว : การสร้างสีสันเพื่อผู้ชมร่วมสมัย*

ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต
ภาคีสมาชิก สำนักศิลปกรรม
ราชบัณฑิตยสถาน

บทคัดย่อ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์*บทเจรจาละครเรื่องอิเหนา*โดยมีเจ้านายอื่นทรงร่วมพระนิพนธ์ด้วยเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๕ นับเป็นบทเจรจาลายลักษณ์สำนวนแรกของไทย ทรงใช้บทเจรจานี้คู่กับ*เรื่องอิเหนาพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๒* ในการแสดงละครในในปีเดียวกันในวโรกาสเสด็จเฉลิมพระราชมนเทียรขึ้นพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทในคราวสมโภชกรุงเทพมหานครครบ ๑๐๐ ปี บทเจรจานี้มิได้มีเนื้อหาครอบคลุมเรื่อง*อิเหนา*ทั้งเรื่อง และมุ่งให้ความขบขันแก่ผู้ชมเป็นสำคัญ นอกจากนี้ยังทรงสร้างความมีชีวิตชีวาและสีสันให้แก่เรื่อง*อิเหนา*ด้วยวิธีการต่าง ๆ รวมทั้งเพิ่มบุคคลจริงในราชสำนัก และเรื่องที่เพิ่งเกิดมีขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๔ และ ๕ เข้าไปในเรื่องด้วย พระราชนิพนธ์บทเจรจานี้เป็นร้อยแก้วที่บางตอนมีสัมผัสคล้ายร่ายบางตอนมีกลอนหรือโคลงแทรกในร้อยแก้ว ทำให้ผู้เจรจาจดจำคำเจรจาได้ง่ายขึ้น ผู้เจรจามีทั้งตัวละครสำคัญและตัวละครประกอบใน*เรื่องอิเหนาพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๒* รวมทั้งตัวละครใหม่ ๆ หลายตัวที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเพิ่มเข้าไปเพื่อให้ขัน ผลการศึกษาพบว่าการแสดงละครในเรื่อง*อิเหนา*เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๕ ทำให้ผู้ชมในสมัยของพระองค์เห็นทั้งการแสดงละครในแบบเดิมที่เน้นความไพเราะของบทกลอนและเพลงร้อง รวมทั้งความสวยงามของท่ารำในตอนต้นต่อด้วยการแสดงละครในแบบใหม่ที่พูดตามพระราชนิพนธ์บทเจรจาซึ่งเน้นความสนุกสนานและความตลกขบขันคล้ายละครนอก แสดงให้เห็นความคิดสร้างสรรค์ของพระองค์ที่ทรงปรุงแต่งการแสดงละครในที่มีมาแต่โบราณให้น่าสนใจและทันสมัยขึ้นเพื่อนำเสนอแก่ผู้ชมสมัยใหม่ในสมัยของพระองค์ได้อย่างสนุกสนานและมีสีสัน

คำสำคัญ : บทเจรจาละครเรื่องอิเหนา, พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ความขบขัน, การนำเสนอละครในเรื่องอิเหนาตามขนบโบราณ, การสร้างสีสันเพื่อผู้ชมในสมัยรัชกาลที่ ๕

---

* ปรับปรุงจากการบรรยายทางวิชาการในการประชุมสำนักศิลปกรรม เมื่อวันที่ ๒๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๖
บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “พระราชนิพนธ์บทเจรจาละครเรื่องอิเหนา : พระอัจฉริยภาพด้านวรรณคดีการแสดงของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว” ของ รศ.ดร.ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต ซึ่งทำวิจัยร่วมกับอาจารย์ ดร.ธานีรัตน์ จัตุทะศรี โดยได้รับทุนสนับสนุนจาก กสทช. ผู้วิจัยขอขอบพระคุณผู้ให้ทุนสนับสนุนการทำวิจัยไว้ ณ ที่นี้

บทนำ

บทละครในเรื่องอิเหนาซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็นนิทานปันหยีของไทย (Thai Panji Story) เริ่มแต่งครั้งแรกในสมัยของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ (พ.ศ. ๒๒๗๖-๒๓๐๑) แห่งอยุธยาตอนปลาย มีตำนานเล่าว่าเจ้าฟ้ากุณฑลและเจ้าฟ้ามงกุฎ พระราชธิดาทั้ง ๒ พระองค์ในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ และประสูติแต่เจ้าฟ้าสังวาลได้สดับนิทานปันหยีจากข้าหลวงซึ่งเป็นหญิงแขกมลายูและเป็นเชลยที่ได้จากปัตตานี จึงทรงพระนิพนธ์เป็นบทละครในเรื่อง***ดาหลัง***และ***อิเหนา***ตามลำดับ สันนิษฐานว่าทรงพระนิพนธ์ขึ้นเพื่อใช้เป็นบทแสดงละครใน ด้วยว่าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศผู้เป็นพระชนกโปรดการละครเป็นอย่างยิ่ง (๒๕๐๗ : ๑๐๒-๑๐๓) อย่างไรก็ตาม เรื่อง***ดาหลัง***มีเรื่องฆ่ากันตายอย่างสยดสยองและมีชื่อตัวละครที่เรียกยากกว่าในเรื่อง***อิเหนา*** จึงได้รับความนิยมน้อยกว่าเรื่อง***อิเหนา***

ครั้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงพระราชนิพนธ์บทละครในเรื่อง***ดาหลัง***และ***อิเหนา***ตามบทเดิมที่ได้มาแต่อยุธยา ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงพระราชนิพนธ์บทละครในเรื่อง***อิเหนา***ตั้งแต่ต้นเรื่องจนถึงสึกชี (๒๕๑๔ : (ข)) โดยทรงใช้บทพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเป็นต้นฉบับ (๒๕๐๗ : ๑๔๐) ทรงพระราชนิพนธ์ด้วยวิธีประชุมกวีในราชสำนักให้ช่วยกันแต่งโดยที่พระองค์เองก็ทรงร่วมพระราชนิพนธ์ด้วย เมื่อได้กลอนบทละครแล้ว ทรงให้ครูผู้ชำนาญด้านนาฏศิลป์คือสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรีทรงออกแบบท่ารำให้สวยงามเหมาะสม หากติดขัดจนต้องแก้ไขคำในกลอนบทละคร ก็ต้องทำเพื่อให้รำได้สวยงาม (เรื่องเดิม : ๑๔๙-๑๕๐) ***เรื่องอิเหนาพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๒*** จึงได้รับยกย่องว่ายอดเยี่ยมทั้งที่เป็นวรรณคดีเพื่ออ่านและเพื่อแสดงละครใน (๒๕๑๔ : คำอธิบาย) ส่งผลให้มีผู้นิยมอ่านและนำไปแสดงอย่างกว้างขวางจนทำให้สำนวนอื่นได้รับความนิยมน้อยลง ๆ จนสูญหายไปในที่สุด

เรื่องอิเหนาพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๒ ได้รับความนิยมอย่างมากในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ก็ยังคงได้รับความนิยมอยู่ไม่น้อย

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรด***เรื่องอิเหนาพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๒*** เป็นอย่างยิ่ง มักทอดพระเนตรการแสดงหรือสดับเพลงร้องจากบทละครในเรื่องนี้ เมื่อทรงพระประชวรในต้นปี ๒๔๔๙ และแพทย์หลวงกราบบังคมทูลแนะนำให้ทรงงดพระราชกิจ ๘ วัน จึงเสด็จไปประทับที่พระที่นั่งวิมานเมฆตามคำกราบบังคมทูลเชิญของพระอัครชายาเธอ พระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์ พระอัครชายาเธอทรงนำบทละครในเรื่อง***อิเหนา***ให้ข้าหลวงขับร้องถวายในเวลาเสวยพระกระยาหารค่ำบังเอิญในเวลานั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงซักประวัติของเด็กเงาะชื่อคนัง จึงทรงนำเรื่องที่ได้จากคนังมาผสมผสานกับเรื่องร้องกล่อมถวายทุกค่ำ แล้วทรงพระราชนิพนธ์เป็น***บทละครเรื่อง***

เงาะป่าขึ้น (๒๕๔๐ : ๑๓-๑๔) ในบทละครเรื่องนี้มีรายละเอียดหลายประการที่เห็นชัดเจนว่าได้รับอิทธิพลจาก***เรื่องอิเหนาพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๒*** เช่น เป็นกลอนบทละครเหมือนกัน มีตัวละครเด็กทำหน้าที่เป็นพ่อสื่อให้แก่ตัวเอกเหมือนกัน ตัวเอกฝ่ายชายถูกเนื้อต้องตัวตัวเอกฝ่ายหญิงซึ่งมีคู่หมั้นอยู่แล้ว ต่อมาตัวเอกฝ่ายชายไม่สามารถอดกลั้นความรักที่มีต่อตัวเอกฝ่ายหญิงได้จึงลักตัวเอกฝ่ายหญิงไปซ่อนในถ้ำ และได้ตัวเอกฝ่ายหญิงเป็นภรรยาเหมือนกัน หลังจากนั้นตัวเอกฝ่ายชายฝันร้ายก่อนจะออกจากถ้ำและพลัดพรากจากตัวเอกฝ่ายหญิงเหมือนกันด้วย

โดยปรกติ การแสดงละครในเรื่อง***อิเหนา*** กำหนดตำแหน่งในตัวบทให้ตัวละครเจรจาด้วยวิธีคิดคำเจรจาขึ้นในทันทีทันใดโดยไม่ได้แต่งไว้ก่อนเป็นลายลักษณ์อักษร อันเป็นธรรมเนียมนิยมของการเจรจาในการแสดงต่าง ๆ ของไทย เช่น หนังใหญ่ และโขน การเจรจาในหนังใหญ่และโขนนิยมเจรจาด้วยการด้นสดเป็นร่ายยาว แต่ในการแสดงละครนั้นเจรจาเป็นร้อยแก้ว โดยมากเจรจาทวนความในบทที่ร้องไปแล้ว

ใน***เรื่องอิเหนาพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๒*** ก็มีลักษณะดังกล่าวนี้ คือ ทรงกำหนดให้ตัวละครเจรจาเป็นระยะ ๆ โดยไม่มีการพระราชนิพนธ์บทเจรจาไว้เป็นลายลักษณ์

ครั้นถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีบทเจรจาละครในที่เป็นสำนวนลายลักษณ์อักษรเกิดขึ้นเป็นครั้งแรก เพื่อใช้ประกอบกับ***เรื่องอิเหนาพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๒*** ในการแสดงละครใน ดังรายละเอียดที่จะกล่าวต่อไป

ภูมิหลังของพระราชนิพนธ์บทเจรจาละครเรื่องอิเหนาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระราชนิพนธ์บทเจรจาละครเรื่องอิเหนาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีรายละเอียด ดังนี้

ผู้แต่ง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์***บทเจรจาละครเรื่องอิเหนา***ขึ้นในรัชสมัยของพระองค์ มีสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร และเจ้านายอื่น ๆ ร่วมทรงพระนิพนธ์ด้วย แต่ไม่ได้ทรงระบุพระนามไว้ โดยนัยนี้คำว่า “พระราชนิพนธ์” จึงมีความหมายอย่างเดียวกันกับพระราชนิพนธ์บทละครในเรื่อง***รามเกียรติ์***ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช และบทละครใน***เรื่องอิเหนาพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๒*** ซึ่งพระราชนิพนธ์ด้วยวิธีประชุมกวีเช่นกัน

ที่เป็นบทพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากรมี ๑๑ บท ได้แก่ บทที่ ๑ “เมื่อจรกาทราบข่าวศึกมาติดเมืองดาหา” บทที่ ๒ “เมื่อตำมะหงงของจรกาจัดพล” บทที่ ๓ “อิเหนาประทมครวญถึงนางจินตะหรา” บทที่ ๔ “ม้าใช้อิเหนาไปสืบทัพจรกา” บทที่ ๖ “ชาวเมืองมาดูอิเหนาเข้าเมือง” บทที่ ๗ “ชาวเมืองชมอิเหนา” บทที่ ๙ “ยาสาสั่งให้จัดประเสบันอากง” บทที่ ๑๐ “พี่เลี้ยง

ปลอบบุษบาให้ขึ้นไปเฝ้า" บทที่ ๑๔ "บาหยันห้ามคุณเถ้าแก่กำนัล" บทที่ ๕๒ "มะดีหวีพูดกับพระฤษี" บทที่ ๕๔ "ฤษีรดน้ำมนต์[๑] และให้พร" (๒๔๙๓ : ๙๗-๑๒๙)

ผู้วิจัยพบว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวน่าจะทรงตรวจแก้ไขข้อความบางตอน เพราะพบว่ามีคำและข้อความในบทเจรจาซึ่งพิมพ์ใน***ประชุมพระนิพนธ์พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร (พระองค์เจ้าคัคณางค์ยุคล)*** ไม่ตรงกันกับบทเจรจาที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมติอมรพันธ์เมื่อครั้งทรงดำรงตำแหน่งสภานายกหอพระสมุดสำหรับพระนครได้ทรงรวบรวมไว้หลังจากแสดงละครใน

ปีที่แต่ง คือ พุทธศักราช ๒๔๒๕

วัตถุประสงค์ในการแต่ง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานบทเจรจาเรื่องนี้แก่คณะละครหลวง เพื่อให้นำไปแสดงละครในเนื่องในวโรกาสเสด็จเฉลิมพระราชมนเทียรขึ้นพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทเมื่อครั้งมีงานสมโภชกรุงเทพมหานครครบ ๑๐๐ ปีเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๕ บทเจรจาดังกล่าวใช้แสดงในโอกาสพิเศษนี้เพียงครั้งเดียวเท่านั้น

มีข้อสังเกตว่าพระราชนิพนธ์***บทเจรจาละครเรื่องอิเหนา***ไม่สามารถใช้แสดงหรืออ่านได้ตามลำพัง ต้องใช้ควบคู่กับ***เรื่องอิเหนาพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๒*** เสมอ จึงจะเข้าใจคำพูดหรือคำเจรจาของตัวละครรวมทั้งเข้าใจเรื่องราวแต่ละตอนได้ดี โดยพระราชนิพนธ์บทเจรจาแต่ละตอนปรากฏต่อท้ายกลอนบทละครใน***เรื่องอิเหนาพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๒*** ดังตัวอย่างบทเจรจาบทที่ ๓ และ ๔ ต่อไปนี้

เรื่องอิเหนาพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๒	**บทเจรจาละครเรื่องอิเหนา ของรัชกาลที่ ๕**
(อิเหนาคิดถึงชายาทั้งสาม) พระลุกขึ้นเหลือบแลชะแง้หา เจ้าตามมาร้องเรียกหรือไฉน ลมชวยรวยรสสุมาลัย หอมเหมือนกลิ่นสไบบังอร ยิ่งเคลิ้มคลุ้มกลุ้มจิตพิศวง ทอดองค์ลงกับบรรจถรณ์ กลิ้งกลับสับสนทุรนร้อน กรตระกองกอดหมอนถอนฤทัย	
	บทเจรจาบทที่ ๓ **"อิเหนาประทมครวญถึงนางจินตะหรา"**

[๑] คำว่า "ฤษี" และ "น้ำมนต์" เขียนสะกดตามต้นฉบับ

เรื่องอิเหนาพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๒	บทเจรจาละครเรื่องอิเหนา ของรัชกาลที่ ๕
(อิเหนาส่งคนไปถามทัพที่ยกมาว่าเป็นทัพของผู้ใด) บัดนั้น นายหมวดขุนพลคนขยัน จึงตอบคดีที่ถามนั้น พระผู้ผ่านเขตขัณฑ์จรกา รู้ข่าวว่าท้าวกะหมังกุหนิง มารบชิงพระบุตรีดาหา จึงเตรียมทัพสรรพเสร็จเสด็จมา หวังว่าจะช่วยชิงชัย	
	บทเจรจาบทที่ ๔ **“ม้าใช้อิเหนาไปสืบทัพจรกา”**

การพิมพ์เผยแพร่พระราชนิพนธ์บทเจรจาละครเรื่องอิเหนาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

แม้มีพระราชนิพนธ์***บทเจรจาละครเรื่องอิเหนา***ขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๕ และใช้แสดงละครในในปีเดียวกัน แต่ก็ไม่มีการพิมพ์เผยแพร่ ต่อมาสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมติอมรพันธ์เมื่อครั้งทรงดำรงตำแหน่งสภานายกหอพระสมุดสำหรับพระนครได้ทรงรวบรวมบทพระราชนิพนธ์***บทเจรจาละครเรื่องอิเหนา***นี้ และเก็บรักษาไว้ในหอพระสมุดวชิรญาณโดยที่มิได้พิมพ์เผยแพร่แต่อย่างใด (๒๕๒๐ : (๑๑))

การพิมพ์เผยแพร่พระราชนิพนธ์บทเจรจาเรื่องนี้มีขึ้นภายหลังต่อมารวม ๓ ครั้ง (เรื่องเดิม : (๓)-(๔))

<u>การพิมพ์ครั้งแรก</u> เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๔ สมเด็จพระนางเจ้าสุขุมาลมารศรี พระอัครราชเทวีในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริที่จะทรงบำเพ็ญพระราชกุศลฉลองพระชันษาแซยิดของพระองค์เอง จึงโปรดให้กรรมการหอพระสมุดพิมพ์พระราชนิพนธ์***เรื่องอิเหนาพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๒*** และ***บทเจรจาละครเรื่องอิเหนา***ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นเป็นครั้งแรก เพื่อทรงแจกเป็นของชำร่วยแก่ผู้ที่ไปช่วยงาน และเพื่อให้คนทั่วไปมีโอกาสได้อ่านบทเจรจาเรื่องนี้แพร่หลายขึ้น รวมทั้งเป็นการช่วยรักษาตัวบทพระราชนิพนธ์บทเจรจาดังกล่าวมิให้สูญหาย (เรื่องเดิม : (๑๑)-(๑๒)) ในการพิมพ์ครั้งนี้พิมพ์แยกเล่ม และเริ่มมีการระบุตำแหน่งของพระราชนิพนธ์บทเจรจาไว้ใน***เรื่องอิเหนาพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๒*** เช่น

บทที่ ๕
ประสันตายั่วอิเหนาเมื่อรู้ว่าจรกายกมา
ต่อบทร้อง “แม้นแพ้ก็จะตายแต่พวกเรา”
(หน้า ๑๐)

ส่วนใน***เรื่องอิเหนาพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๒*** ก็มีข้อความระบุความเชื่อมโยงกันกับพระราชนิพนธ์บทเจรจา โดยระบุตำแหน่งของพระราชนิพนธ์บทเจรจาไว้ใน***เรื่องอิเหนาพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๒*** ด้วย เพียงแต่ไม่ได้พิมพ์พระราชนิพนธ์ที่เป็นคำเจรจาไว้เท่านั้น เช่น

ตอนจรกาทราบข่าวศึกมาติดเมืองดาหา ใน***เรื่องอิเหนาพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๒*** ลงท้ายด้วยกลอนว่า

บัดนี้พระผู้ผ่านดาหา ใช้ข้ามาทูลบทศรี
ด้วยท้าวกะหมังกุหนิงภูมี ให้เสนีนำราชสารา
ไปกล่าวพระบุตรีโฉมยง ให้องค์พระโอรสา
สมเด็จพระราชบิดา ตอบว่าได้ให้แก่ภูวไนย
นัยว่าไม่ให้ไม่ฟังกัน จะชิงตุนาหงันให้จงได้
ป่านนี้เห็นจะยกพลไกร มาชิงชัยดาหาธานี

ฯ ๘ คำ ฯ เจรจาบทที่ ๑
(หน้า ๓๔๗)

ตรงเชิงอรรถท้ายหน้า ๓๔๗ ใน***เรื่องอิเหนาพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๒*** มีคำอธิบายว่า “เจรจาแต่บทที่ ๑ ถึงที่ ๖๘ คือคำเจรจาพระราชนิพนธ์ที่พิมพ์ไว้ในสมุดเล่มหนึ่งต่างหาก ขอให้พลิกดูในสมุดเล่มนั้น” (๒๕๑๔ : ๓๔๗)

มีข้อสังเกตว่า นอกจากกำหนดตำแหน่งของพระราชนิพนธ์บทเจรจาไว้ใน***เรื่องอิเหนาพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๒*** แล้ว ยังกำหนดตำแหน่งของบทเจรจาแบบด้นสดไว้ด้วย ทำให้***เรื่องอิเหนาพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๒*** มีทั้งบทเจรจาที่เป็นมุขปาฐะตามขนบเดิมและพระราชนิพนธ์บทเจรจาที่เป็นลายลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เช่น

ตอนพระฤษีสังปะลิเหงะรดน้ำมนต์ให้แก่บุษบาและอิเหนา ปรากฏบทเจรจาทั้ง ๒ ชนิด ดังนี้

เมื่อนั้น *องค์สังปะลิเหงะก็ผายผัน*
เข้าเสกน้ำทำในอาศรมนั้น *สรรเอาแต่ยอดวิทยา*

ฯ ๒ คำ ฯ ตระ

เดชะพระเวทอันเชี่ยวชาญ *ระงับโรคภัยพาลเป็นสุขา*
ครั้นเสร็จก็ยกน้ำมนต์มา *ยังหน้าอรัญกุฎี*

ฯ ๒ คำ ฯ เสมอ

จึ่งรดศิโรตม์โสรจสรง *ให้องค์บุษบามารศรี*
รดทั้งระเด่นมนตรี *พร้อมกับเทวีด้วยพลัน*

ฯ ๒ คำ ฯ <u>เจรจา</u>

แล้วจึงอวยพรศรีสวัสดิ์ *สองกษัตริย์จงสุขเกษมสันต์*
เสวยรมย์สมสองครองกัน *อย่ามีโรคันอันตราย*

ฯ ๒ คำ ฯ <u>เจรจาบทที่ ๕๔</u>

(หน้า ๔๓๙-๔๔๐)

<u>การพิมพ์ครั้งที่ ๒</u> เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๐ เจ้าจอมสมบูรณ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวให้พิมพ์พระราชนิพนธ์บทเจรจานี้แจกในงานทำบุญฉลองอายุครบ ๖๐ ปีของตนเอง ครั้งนั้นเจ้าจอมสมบูรณ์ได้พยายามสืบค้นและรวบรวมรายชื่อครูและผู้แสดงละครในเรื่อง***อิเหนา***เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๕ รวมทั้งรายชื่อของผู้ที่ได้รับการฝึกหัดแสดงละครในเรื่องนี้แต่ยังไม่มีโอกาสได้แสดง (๒๕๒๐ : (๑๖)-(๒๑)) มีทั้งที่เป็นเจ้าจอมและข้าราชสำนักฝ่ายใน เช่น

ท้าวดาหา	ผู้แสดงคือ	หม่อมราชวงศ์สงวน วัชรีวงศ์
มะดีหวี	ผู้แสดงคือ	เจ้าจอมมารดาแส
อิเหนา	ผู้แสดงคือ	คุณบุญ
บุษบา	ผู้แสดงคือ	เจ้าจอมมารดาวงศ์
สียะตรา	ผู้แสดงคือ	หม่อมราชวงศ์หญิงสิงหรา และคุณทรัพย์ เพ็ญกุล
จรกา	ผู้แสดงคือ	คุณเบี้ยว เสวีกุล
ล่าสำ	ผู้แสดงคือ	คุณทรัพย์ กัลป์ยาณมิตร์
มิสเตอก๊อก	ผู้แสดงคือ	เจ้าจอมอิ่ม

ฯลฯ

ส่วนเจ้าจอมสมบูรณ์ได้เข้าฝึกหัดอยู่ในคณะละครหลวงตั้งแต่อายุ ๘ ปี คือ ฝึกแสดงเป็นนางยุบลค่อม แต่ยังไม่มีโอกาสได้ออกแสดงแต่อย่างใด (๒๕๒๐ : (๑๔))

การพิมพ์ครั้งที่ ๓ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๐ เพื่อเป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพนางเนื่อง อุมะวิชนี ณ ฌาปนสถานกองทัพอากาศ วัดพระศรีมหาธาตุ ๒๖ เมษายน ๒๕๒๐ (๒๕๒๐ : คำนำ)

ข้อมูลที่ผู้เขียนนำมาใช้ครั้งนี้ คือ บทเจรจาซึ่งพิมพ์ครั้งที่ ๓ โดยรวมคำอธิบาย***บทเจรจาละครเรื่องอิเหนา***ในการพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๖๔ คำปรารภของเจ้าจอมสมบูรณ์ในการพิมพ์ครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๔๘๐ รวมทั้งรายนามครูละครและผู้แสดงละครเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๕ ตลอดจนรายนามผู้ฝึกหัดแสดงละครในเรื่องนี้ไว้ด้วย

เนื้อหาในพระราชนิพนธ์บทเจรจาละครเรื่องอิเหนาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระราชนิพนธ์***บทเจรจาละครเรื่องอิเหนา***นี้ไม่ได้ครอบคลุมเนื้อหาทั้งหมดใน***เรื่องอิเหนาพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๒*** คือ เริ่มตั้งแต่หลังเสร็จศึกกะหมังกุหนิงจนถึงอิเหนาโศกเศร้าที่บุษบาถูกลมหอบหายไป และสังคามาระตาเตือนสติอิเหนาให้คิดออกติดตามหานางบุษบาแทนที่จะมัวเศร้าโศก ผู้เขียนสันนิษฐานว่าการที่ทรงเลือกเนื้อหาตอนนี้มาทรงพระราชนิพนธ์เพราะเป็นตอนที่สนุกที่สุด และมีหลากหลายรสชาติ

อนึ่ง ในการพระราชนิพนธ์บทเจรจานี้ เห็นชัดเจนว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตัดเนื้อหาเป็นตอนสั้น ๆ และทรงตัดเหตุการณ์บางตอนออก เช่น ตัดเนื้อความตอนการทำสงครามในศึกกะหมังกุหนิง และตอนปะตาระกาหลาบันดาลให้เกิดลมพายุหอบบุษบาและพี่เลี้ยงไปตกในป่า ทั้งนี้ คงเพื่อให้แสดงได้สะดวก และเนื้อหาไม่เป็นเรื่องอัปมงคลซึ่งไม่เหมาะแก่การเฉลิมพระราชมนเทียร

พระราชนิพนธ์บทเจรจามีทั้งสิ้นรวม ๖๘ บท มีทั้งบททวนความตามขนบการเจรจาดั้งเดิมในการแสดงของไทย และมีส่วนที่ทรงเติมความเข้าไปเพื่อให้ขบขัน มีข้อสังเกตว่ามีบทเจรจาของตัวละครในวงศ์เทวาหลายตัว เช่น อิเหนา บุษบา ท้าวดาหา มะดีหวี สียะตรา วิยะดา ฯลฯ และมีบทเจรจาของตัวละครอื่นที่ไม่ใช่กษัตริย์ในวงศ์เทวา เช่น สังคามาระตา ท้าวล่าสำ จรกา รวมทั้งบทเจรจาของตัวละครประกอบอื่น ๆ เช่น บทเจรจาของพี่เลี้ยงทั้งสี่ของอิเหนา บทเจรจาของพี่เลี้ยงทั้งสี่ของนางบุษบา บทเจรจาของพระฤษี นางยุบล กิดาหยัน และตำมะหงง

มีข้อสังเกตเพิ่มเติมว่ามีบทเจรจาของตัวละครหลายตัวที่เดิมไม่มีอยู่ใน***เรื่องอิเหนาพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๒*** แต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเพิ่มเติมเข้ามา เช่น บทเจรจาของท้าวอิ่ม

ท้าวเปลี่ยน ลำใย บุหงา บุหรง ส้าหรี บุหลัน ยาหยา ปะหนัน มลาหรอ นางกำนัล อาบู อะบราม อาลี สะลิน สะมาแอ หวังแสละ นายมา มะกะตอย มิสเตอก๊อก นายอ่าง ขุนพัฒน์หลง และหนานบุญสง ในบรรดาตัวละครเหล่านี้ หลายตัวเป็นบุคคลที่มีอยู่จริงในสมัยนั้น ดังเห็นได้จากรายชื่อผู้แสดงและรายชื่อผู้ฝึกหัดไว้ให้แสดงละครในเรื่อง***อิเหนา***ว่าเป็นชื่อของบุคคลที่มีอยู่จริงในราชสำนัก เช่น ท้าวอิ่ม ผู้แสดงคือ คุณท้าวศรีสัจจา (อิ่ม) ซึ่งขี้น้อยใจและขี้โมโห ท้าวเปลี่ยน ผู้แสดงคือ คุณท้าวอินทร์สุริยา (เปลี่ยน) และลำใย ผู้แสดงคือ คุณเถ้าแก่ลำใยซึ่งชำนาญเรื่องกันหน้า เป็นคนธัมมะธัมโม และชอบฟังเทศน์

อนึ่ง มีข้อสังเกตว่าบางครั้งใน***เรื่องอิเหนาพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๒*** จัดเป็นเหตุการณ์เดียวกัน แต่ในบทเจรจาแยกเป็นหลายบท เช่น ตอนชาวเมืองมาดูอิเหนา ในบทเจรจาแยกเป็นตอนที่ ๖ “ชาวเมืองมาดูอิเหนาเข้าเมือง” และตอนที่ ๗ “ชาวเมืองชมอิเหนา” นอกจากนี้ยังปรากฏในตอนที่อิเหนาพูดกับมะดีหวี ในบทเจรจาแยกเป็นตอนที่ ๔๕ “อิเหนาพูดกับมะดีหวี” ตอนที่ ๔๖ “อิเหนาขอสัตย์มะดีหวี” และตอนที่ ๔๗ “มะดีหวีให้สัตย์กับอิเหนา” แสดงว่าผู้แต่งบทเจรจาให้ความสำคัญแก่เหตุการณ์เหล่านี้เป็นพิเศษ

เมื่อศึกษาบทเจรจาทั้ง ๖๘ บท พบว่ามีบทเจรจาของตัวละครเพียงตัวเดียวหลายบท เช่น บทที่ ๓ บทอิเหนารำพึง บทที่ ๑๒ เมื่อมะดีหวีเตือนให้บุษบาออกไปไหว้อิเหนา บทที่ ๒๒ เมื่อบาหยันปลอบบุษบาให้ร้อยดอกไม้ และบทที่ ๓๗ นางยุบลบ่นเมื่อหลงทาง

เมื่อศึกษาความยาวของบทเจรจา พบว่าไม่เท่ากัน บทที่ ๘ สั้นที่สุด เป็นบทเจรจาของท้าวดาหาและประไหมสุหรีดาหาที่สั่งให้สียะตราไปไหว้อิเหนาเมื่ออิเหนาเข้าเฝ้าหลังเสร็จศึกกะหมังกุหนิงแล้ว ท้าวดาหาและประไหมสุหรีต่างเจรจาสั้น ๆ ดังนี้

ท้าวดาหา ไปซิ ไปไหว้เขาเสีย เจ้าเดนเชลย
ประไหมสุหรี ไปละก็เจียมตัวนะ อย่ากำเริบ (หน้า ๑๖)

ส่วนบทเจรจาที่ยาวที่สุด ได้แก่ บทที่ ๒๕ มีชื่อว่า “นางกำนัลดีใจจะได้ตามเสด็จ” ยาวเกือบ ๒๐ หน้า (๒๕๒๐ : ๓๙-๕๗) แสดงว่าทรงเน้นตอนนี้เป็นพิเศษเพื่อทรงล้อนางในทั้งหลาย

รูปแบบพระราชนิพนธ์บทเจรจาละครเรื่องอิเหนาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

รูปแบบของ***บทเจรจาละครเรื่องอิเหนา*** แบ่งออกได้เป็น ๒ กลุ่ม ดังนี้

๑. เป็นบทเจรจาที่ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นใหม่ทั้งหมด

๑.๑ เป็นบทเจรจาร้อยแก้ว บางวรรคมีสัมผัสคล้องจองระหว่างวรรคคล้ายร่าย เช่น

บทเจรจาบทที่ ๑ จรกาและทูตเจรจาเป็นร้อยแก้วที่มีสัมผัสคล้องจองบางแห่ง ดังปรากฏในคำที่ขีดเส้นใต้ต่อไปนี้

จรกา *อ๊ะ จริงอย่างนั้นเจียวหรือ ผิดไป ผิดไป ท้าวกะหมังกุหนิงเป็นอะไร จึงจะอาจถึงเพียงนี้ ไม่สม เว้นแต่ผู้ที่อาจเอาศีรษะเข้าชนศิลา นั่นแหละจะเห็นจริงละว่าอาจจะยกอาวุธขึ้นต่อด้วยพระองค์วงศ์เทวาแลตัวอย่างไรหะท่านราชทูต*

ทูต *พระพิจะขะ ถึงมาทว่าหากจะเป็นไปได้ด้วยโมหา ก็ไหนจะเคืองเส้นพระโลมาฝ่าพระบาท แต่ได้ยินข่าวพระนามก็จะขามขยาด ไพร่เห็นจะทิ้งนายเป็นแน่ ด้วยกะด้วยกะหม่อม* (หน้า ๑)

ในตัวอย่างข้างต้น คำว่า “อะไร” รับสัมผัสกับคำว่า “(ผิด)ไป” และ “ไม่” รับสัมผัสกับคำว่า “อะไร” คำว่า “ว่า” รับสัมผัสกับคำว่า “ศิลา” และส่งไปยังคำว่า “อาวุธ” และ “เทวา” คำว่า “พระโลมา” รับสัมผัสกับคำว่า “โมหา” คำว่า “ขยาด” รับสัมผัสกับคำว่า “(พระ)บาท”

ในบทเจรจาบทที่ ๑๑ “มะดีหวีลงไปตามบุษบา ปลอบให้ขึ้นไปเฝ้า” มะดีหวีบ่นบุษบาเป็นคำคล้องจองแบบร่ายว่า *“จะขู่หรือก็ไม่ชอบ จะปลอบหรือก็ไม่ฟัง”* (หน้า ๒๑) มีคำว่า “ปลอบ” รับสัมผัสกับคำว่า “ชอบ”

๑.๒ เป็นบทเจรจาร้อยแก้วซึ่งบางวรรคมีลักษณะสัมผัสคล้ายกลอนหัวเดียว เช่น

บทเจรจาบทที่ ๑๕ “นางกำนัลพูดเมื่ออิเหนาเสียสติ” นางกำนัลยาหยาพูดโดยมีคำสัมผัสท้ายวรรคแบบกลอนหัวเดียว เพื่อให้เห็นชัดเจน ผู้เขียนจะจัดวางใหม่ ดังนี้

ยาหยา *คุณเจ้าขาอีฉันรำคาญ อีฉันไหว้วานอย่าพูดไป*
แก้วท่านกอดอยู่กลางอก ท่านจะหยิบยกออกมายังไง
ถ้าเขาไม่ดีเขาไม่เด็ด เขาไม่เอาชาวดาหาน้ำตาเล็ดออกมาได้
ดอกเจ้าคะ (หน้า ๒๕)

บทเจรจาบทที่ ๒๐ “สียะตราพูดกับอิเหนาเมื่อไปหาจรกากลับมา” มีคำสัมผัสของคำ “กริ้ว-(ปลา)ซิว-กริ้ว” “ฉลาด-(ประ)มาท” “มา-หา” “ใจ-(พระ)ทัย” “(ระ)วัง-หลัง” ดังนี้

สียะตรา *ทั่นเพคะ ทั่นเพคะ เมื่อตะกี้กริ้วน้องทำไมน่าเพคะ ไล่หม่อมฉันไปครั้นไปละก็กริ้ว ฮี้ ฮี้ ฮี้*

อิเหนา *เปล่าดอกน่ะ พี่ไม่ได้โกรธดอก*
สียะตรา *แม้ไม่ได้กริ้ว ไม่ได้กริ้ว เห็นจะทรงพระเมตตาตบหัวปลาซิว ปลาทน สีพระหัตถ์ไม่ไหวก็ต้องตกใจว่ากริ้วสิเพคะ*
อิเหนา *นี่เอาที่ไหนมาพูดนี่พ่อคุณ*
สียะตรา *ทำไม เด็กเด็กพูดจริงไม่ได้หรือเพคะ*
อิเหนา *เปล่าดอกพ่อ พี่ชมฉลาด*
สียะตรา *เห็นจะทรงกลัวน้องจะไม่ประมาท*
อิเหนา *พ่อคุณ นี่ไปเอาฉลาดไหนมา*
สียะตรา *เมืองนี้คำพูดไม่ต้องซื้อหา*
อิเหนา *ชื่นใจของพี่นี้ดีสุดใจ*
สียะตรา *แต่เมื่อตะกี้ไม่ถูกพระทัย*
อิเหนา *จริงนะ ทีนี้อุตส่าห์ระวัง*
สียะตรา *อย่าตามพระทัยจะกริ้วทีหลัง* (หน้า ๓๓)

บทเจรจาบทที่ ๔๖ ตอน “อิเหนาขอสัตย์มะดีหวี” มีคำสัมผัสของคำว่า “(จน)ใจ-ไม่-(จน)ใจ” สัมผัสของคำว่า “นี้-ดี” “สิ่ง-จริง” “จริง-นิ่ง” สัมผัสของคำว่า “(เมต)ตา-(สัญ)ญา-(จร)กา-ข้า” สัมผัสของคำว่า “ชั้น-(คำ) มั่น” “(พระ)ทัย-ไม่ให้ได้” และสัมผัสของคำว่า “(กำ)ลัง-(สม)หวัง”

มะดีหวี *พ่อจะพูดยังงั้นก็จนใจ การที่มากันครั้งนี้ เห็จจริงชั่วดีก็แจ้งอยู่ทุกสิ่ง จริงหรือไม่ นี่แหละพ่อจะว่า ว่าพูดไม่จริง ก็จำต้องนิ่งจนใจ*
อิเหนา *หม่อมฉันเชื่อละขอรับ แต่จงทรงพระเมตตา ช่วยทรงโปรดแก่ลูกอีกสักชั้น พอเป็นคำมั่นสัญญา จะทรงคิดจนสุดพระทัย ว่าจะไม่ให้ได้แก่จรกา จะช่วยจนสุดพระกำลัง ให้ได้สมหวังแก่หม่อมฉันผู้เป็นข้า นะขอรับ* (หน้า ๑๓๓)

๑.๓ เป็นบทเจรจาร้อยแก้วที่ทรงพระราชนิพนธ์เป็นกลอนแทรก พบในบทที่ ๒๕ “นางกำนัลดีใจจะได้ตามเสด็จ” เป็นตอนนางกำนัลบุหรงเจรจาเป็นคำกลอน ปรากฏในข้อความที่ขีดเส้นใต้ดังนี้

บุหรง *(ขับในโรง) โอ้เวรกรรมทำไว้ไฉนหนอ*
ยาหยา *เสียงใครร้องอะไรน่ะหึ ดูเหมือนจะจำเสียงได้*

บุหรง (ขับต่อไป) <u>โอ้เวรกรรมทำไว้ไฉนหนอ มาสืบส่อส่งให้ต้องไร้คู่</u>
<u>ส่วนใครใครเขาได้มีที่ชื่นชู เราต้องอยู่คนเดียวเปลี่ยวอุรา</u>
<u>ดวงบุหลันพันแสงยังแฝงใกล้ ถึงกระไรเช้าเย็นได้เห็นหน้า</u>
<u>แต่ตัวเราเศร้าอับลับนัยนา อนิจจากรรมเอ๋ยกรรมช้ำใจจริง</u> (หน้า ๔๑)

นอกจากนี้ ยังพบในบทที่ ๗ ตอน “ชาวเมืองชมอิเหนา” หนานบุญสงขอร้องผีให้ช่วยอิเหนาได้ครองคู่กับบุษบา โดยพูดเป็นคำกลอนเพียงครึ่งบทหรือ ๒ วรรค ดังนี้

ขุนพัฒน์หลง พั้ว พั้ว กวนก๋งช่วยปุนเถา ให้ไล่ลูกเจ้าลูกนาย
หนานบุญสง อือว่า <u>ผีเหย้าท้าวเลือนช่วยทูลหัว ได้เมียสมตัวจะเส้นใจควาย</u> (หน้า ๑๕)

๑.๔ <u>เป็นบทเจรจาร้อยแก้วที่ทรงพระราชนิพนธ์เป็นโคลงสุภาพแทรก</u> พบในบทที่ ๕๔ มีชื่อบทว่า “ฤษีรดน้ำมนต์และให้พร” ซึ่งเป็นตอนพระฤษีสังปะลิเหงะรดน้ำมนตร์ให้บุษบาและอิเหนา โคลงที่แทรกมีทั้งโคลงสี่สุภาพ โคลงสามสุภาพ และโคลงสองสุภาพ ชนิดละ ๑ บท แสดงให้เห็นว่ากวีคิดว่าโคลงมีศักดิ์สูงกว่าร่ายและกลอน และเป็นคำของผู้มีศีล ดังนี้

ฤษี (จะรดน้ำ ตาไม่เห็น พล่ำเผลอต่าง ๆ) ฮะแอม ฮะแอม ทิวาตปติ
อาทิจโจ ปทึมปทึมปทึมปทึมมา สันนัทโธปทึมปทัมติ
ฮาฌายิตปทึมปทึมปทึม ฮือ อะแฮม เอ้เตนสาวัชเชนะ
(ทำเสียงอย่างโลกทีป ว่าคำพรลิลิต)

๏ จงเจริญชนม์ยั้ง ยืนนาน
บำราศโรคสำราญ สุขรั้ง
จงมีแต่สองหลาน เสมอร่วม พรนอ
ร่วมจิตร่วมใจตั้ง แต่ได้สรงชล
๏ จงเสวยผลคุณปริตร อันอาตมาสฤษฎ์บัดนี้
ขุ่นข้องหมองก่อนกี้ เสื่อมสิ้นสาบสูญ เทอญนา
๏ บริบูรณ์ทุกสิ่งได้ ลาภยศสุขสวัสดิ์ให้
มากยั้งยืนเกษม โสดเทอญ (หน้า ๑๕๙-๑๖๐)

๒. <u>เป็นบทเจรจาร้อยแก้วที่ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้น + กลอนในบทละครใน***เรื่องอิเหนาพระราช-นิพนธ์รัชกาลที่ ๒***</u> (จำนวน ๓ บท รวม ๒๐ คำกลอน คือ ๖+๘+๖ คำกลอนตามลำดับ) ลักษณะเช่นนี้พบเพียงบทเดียว คือ ในบทที่ ๒๓ “ท้าวล่าสำเข้าเฝ้า เจรจาสลับกับบท”

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำกลอนบทละครใน***เรื่องอิเหนาพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๒*** มาทรงตัดแบ่งเป็นคราวละ ๒ วรรค แล้วทรงแทรกสลับกับบทเจรจาที่พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้น ดังนี้ (ข้อความที่ขีดเส้นใต้ คือ กลอนบทละครใน***เรื่องอิเหนาพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๒)***

บท *๏ ลดองค์ลงเหนือบัลลังก์อาศน์ หมู่อำมาตย์แวดล้อมหลายหลั่น*
จรกา *(ยิ้มถวายบังคมสี่ครั้ง)*
บท *เห็นท้าวล่าสำมาอภิวันท์ พระผินผันพักตร์ตรัสประภาษไป*
จรกา *(พลอยประนมมือไปด้วย แล้วหันหน้ามาบอกแก่เสนา) พี่ฉัน ดี ดี หี้*
บท *ดูก่อนระตูผู้ทรงนาม ค่อยมีความผาสุขหรือไฉน*
จรกา *(ยิ้มถวายบังคม แล้วหันมาว่าแก่เสนา) รับสั่งกับพี่ฉัน (แล้วสะกิดท้าวล่าสำ) กราบทูล กราบทูล หี้*
บท *ครองบุรีราชฐานสำราญใจ หรือทุกข์โศกโรคภัยพาธา*
จรกา *(หันหน้ามาว่าแก่เสนา มือชี้ท้าวล่าสำ) แข็งแรง ไม่ใคร่จะเป็นคนขี้โรคขี้ภัย หี้*
บท *อันข้าศึกซึ่งฮึกหาญนัก ยกมาโหมหักดาหา*
จรกา *(ประนมมือเผยอก้นขึ้นหน่อยหน่อย แลดูท้าวดาหา ยิ้ม หี้ แล้วสะกิดท้าวล่าสำ) ได้ช่อง*
บท *บัดนี้พ่ายแพ้พระนัดดา สุดสิ้นชีวาวายปราณ*
จรกา *(ตั้งท่าประนมมือ จะเข้าไปหี้กับอิเหนา อิเหนาเฉยเสีย เลยหี้ระลงมาตั้งแต่สุหรานากง พวกเหล่านั้นนิ่งเฉยเสียหมด จนถึงสังคามาระตาหัวเราะด้วยจรกาหี้ใหญ่ จนถึงเลิกคิ้ว)*
บท *๏ เมื่อนั้น ท้าวล่าสำสนองพระบรรหาร*
จรกา *(สะกิดท้าวล่าสำขนาบไป ประนมมือหัวเราะกับท้าวดาหาบ้าง แล้วหันหน้ามาว่ากับเสนา) กราบทูล*
บท *ว่ามิได้มีเหตุผลเภทพาล อยู่สำราญเป็นสุขสวัสดี*
จรกา *(สะกิดท้าวล่าสำ) กราบทูล กราบทูล*
ท้าวล่าสำ *ฮึ*
จรกา *หี้*
บท *ด้วยเดชานุภาพภูวไนย ปกไปได้เย็นเกษี*

จรกา *(พลอยไหว้ท้าวดาหาด้วย แล้วเอามือสะกิดท้าวล่าสำ ทำหน้าเกิดความสองสามครั้ง)*

บท *ไพร่ฟ้าประชาชนมนตรี ในธานีเกษมเปรมปรา*

จรกา *(หันมาว่าแก่เสนา ในเมืองล่าสำ สบาย สบายมาก หี้*

บท *อนุชาให้ราชสาส์นไป ว่าศึกติดพิชัยดาหา (พอออกชื่ออนุชา จรกาสะดุ้ง แล้วคลานต้วมเตี้ยมออกไปกลาง ถวายบังคมท้าวดาหาแล้วยิ้ม แลจ้องหน้าท้าวดาหาเป๋ง พอท้าวดาหาแลมาเจอะนัยน์ตา ถวายบังคมปะหลกปะหลก)*

บท *ข้าจึงรีบยกโยธา หวังจะมาช่วยรบราญรอน*

จรกา *(ไหว้แล้วคลานกลับเข้ามานั่งที่ หันไปว่าแก่เสนา) พี่ฉันแข็งแรง เคยรบมาหลายหน หี้ (สะกิดท้าวล่าสำ)*

บท *บัดนี้ก็เสร็จสงคราม ข้ามีความปรีดาสโมสร*

จรกา *(กะเถิบเข้าไปใกล้ท้าวล่าสำ สะกิดถี่ แล้วหันไปเที่ยวยิ้มกับเสนาบ้าง กับสังคามาระตาบ้าง)*

บท *จะขอแต่งการสยุมพร ภูธรจงทรงพระเมตตา*

จรกา *(กราบตีนท้าวล่าสำ แล้วคลานต้วมเตี้ยมออกไปกลาง ถวายบังคมท้าวดาหายิ้ม หี้ แล้วหันไปหี้กับอิเหนา อิเหนาทำตาเขียวเอา หี้กับสุหรานากง เป็นต้นตลอดจนสังคามาระตา แล้วหันไปหี้กับเสนา คลานกลับมานั่งที่ หี้ของตัวคนเดียว จนกระทั่งหมดบท*

บท ◎ *เมื่อนั้น พระองค์ทรงพิภพดาหา*

จรกา *(ยังหี้เรื่อยอยู่ไม่หยุด)*

บท *จึงมีสิงหนาทบัญชา ตรัสสั่งยาสาด้วยสุนทร*

จรกา *(ตบพื้นบอกยาสา) รับสั่ง รับสั่ง*

บท *พรุ่งนี้จะยกยาตรา ไปวิลิศมาหราสิงขร*

จรกา *(ถามยาสาบ้าง ถามพี่ชายบ้าง) ที่ไหน ที่ไหน (หน้าตาเลิ่กลั่ก)*

บท *ให้สามนัดดาฤทธิรอน ยกนิกรเป็นกองหน้าไป*

จรกา *(แลดูอิเหนา สุหรานากง กะหรัดตะปาตี เขาเฉย หันมาหี้กับสังคามาระตา)*

บท *จรกาให้เดินเป็นทัพหลัง แต่งตั้งตามกระบวนพยุหใหญ่*
(พอออกชื่อจรกา จรกาคลานต้วมเตี้ยมออกไปกลาง ถวายบังคม
ทูลว่า) ฉลองพระเดชพระคุณได้ ไม่ให้เสียราชการมิได้ (เหลียวไป
เกิดความกับพี่บ้าง อิเหนาบ้าง สังคามาระตาบ้าง เสนาบ้าง)
บท *สั่งเสร็จเสด็จคลาไคล เข้าไปปราสาทรูจี*
จรกา *(ถวายบังคม หี้ จนตลอดเข้าโรง)* (หน้า ๓๕-๓๘)

หากนำคำกลอนที่ขีดเส้นใต้ข้างต้นมาเรียงต่อ ๆ กัน ก็จะได้กลอนบทละคร ๓ บท บทแรกมี ๖ คำกลอน บทที่ ๒ มี ๘ คำกลอน และบทที่ ๓ มี ๖ คำกลอนโดยลำดับ

การสร้างสีสันให้แก่การแสดงละครในเรื่องอิเหนาเมื่อพุทธศักราช ๒๔๒๕

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทาน***บทเจรจาละครเรื่องอิเหนา***ที่ใช้ควบคู่กับ***เรื่องอิเหนาพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๒*** แก่คณะละครหลวงเพื่อให้แสดงละครในเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๕ ในวโรกาสสมโภชกรุงเทพมหานครครบ ๑๐๐ ปี ทรงสร้างสีสันเพื่อผู้ชมละครด้วยวิธีการต่าง ๆ ไว้ในพระราชนิพนธ์***บทเจรจาละครเรื่องอิเหนา*** ดังต่อไปนี้

๑. *ทรงเพิ่มบุคลิกลักษณะบางประการแก่ตัวละครหลายตัวใน****เรื่องอิเหนาพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๒*** เช่น

๑.๑ จรกา นอกจากเป็นคนซื่อ รู้ไม่เท่าทันคนอื่นเหมือนอย่างใน***เรื่องอิเหนาพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๒*** แล้ว ยังเป็นคนขี้โม้และทำอวดเก่ง เช่น เมื่อทราบว่าท้าวกะหมังกุหนิงขู่ขอบุษบาจากท้าวดาหาให้แก่วิหยาสะกำก็ไม่พอใจ กล่าวแก่ทูตของเมืองดาหาที่ไปส่งข่าวว่า *“แม้แต่มันนึกรักอยู่ในใจแต่ให้รู้เถอะ ที่จะเอาหัวมันไว้นั้นอย่านึก”* (หน้า ๓) นอกจากนี้ ยังเป็นคนตะกละและมักได้ เช่น เมื่อเข้าเฝ้าท้าวดาหา กราบทูลว่าเสียดายที่ตนมาไม่ทัน (เพราะเสร็จศึกเสียก่อน) ได้ข่าวว่าคนทำกับข้าวของท้าวกะหมังกุหนิงฝีมือดี ทรงได้ไว้บ้างหรือเปล่า (หน้า ๒๖) และพยายามพูดขอเสบียงจากท้าวดาหาเพื่อเลี้ยงไพร่พลของตนเอง (หน้า ๒๖) นอกเหนือจากนี้ ยังทำอะไรไม่ถูกธรรมเนียม เช่น ภายหลังต่อมาเมื่อตนเองและท้าวล่าสำเข้าเฝ้าท้าวดาหา จรกาถวายบังคมถึง ๔ ครั้ง (หน้า ๓๕) แทนที่จะเป็น ๓ ครั้ง และยังเป็นตัวตลกที่ไม่รู้จักกาลเทศะ ไม่รู้จักวางตัวหรือทำตัวให้เหมาะสม เที่ยวยุ่งกับเรื่องของคนอื่น เช่น ในบทเจรจาบทที่ ๒๓ เมื่อเข้าเฝ้าท้าวดาหา เที่ยวได้ “หี้” กับตัวละครอื่นอยู่ร่ำไป (หน้า ๓๕-๓๘) เมื่อท้าวดาหามีรับสั่งแก่ท้าวล่าสำ ก็พูดกับเสนาเป็นทำนองอวดว่าท้าวดาหามีรับสั่งกับพี่ชายของตน และสะกิดท้าวล่าสำให้รีบตอบคำถามของท้าวดาหา (หน้า ๓๕) เมื่อท้าวดาหามีรับสั่งกับยาสา จรกาก็

ตบพื้น ทำนองเตือนยาสาให้ตั้งใจฟังรับสั่ง (หน้า ๓๘) และยังแสดงท่าทางตลกขบขัน เช่น ในบทที่ ๓๒ เมื่อจรกาดูดกล้องก็ดูดกล้อง “แผลบแผลบ” (หน้า ๗๕)

๑.๒ อิเหนา อิเหนาในบทเจรจาเป็นคนขี้บ่น ซึ่งลักษณะนี้ไม่ปรากฏในบทละครใน ในบทเจรจาบทที่ ๓ อิเหนาทรงครวญคิดถึงจินตะหราและรำพึงว่าเป็นเจ้าไม่มีอะไรดี สู้ไพร่หรือคนสามัญไม่ได้ที่ทำอะไรได้ตามใจ เป็นเจ้ามีคนคอยเดินตามคุ้มกันก็จริง แต่ที่แท้เป็นเหมือนผู้คุมที่คุมเจ้าไม่ให้ทำอะไรได้ตามใจชอบทั้งยังถูกบังคับให้ทำในสิ่งที่ไม่ต้องการ เช่น ถูกบังคับให้หย่ากับภรรยาหรือให้พรากจากภรรยาด้วยการบังคับให้มาทำศึกสงคราม (หน้า ๔-๕) ทั้งยังมีความคิดประหลาดที่อยากจะเจ็บไข้เพื่อจะได้รีบกลับหมันหยาได้โดยเร็ว ทั้งยังตัดพ้อเทวดาอารักษ์ที่ไม่ช่วยเหลือให้ตนกลับหมันหยาได้เร็วดังใจ (หน้า ๖) ดังปรากฏในข้อความว่า

> *...บอกป่วยหรือ อือ ว่าเป็นอะไรดี ถึงจะต้องกลับทีเดียว ไม่ได้ เขาคงรู้เขาไม่เชื่อเป็นแน่ ทำบ้า เอ๊ เขาจะพาไปกุเรปันสิเกิดเหตุใหญ่ ทำอย่างไงหึ ถึงจะได้กลับ ฮื้อ สิ้นคิดจริง จะทำยังไง เปล่า ก็ต้องทนไปอีก พั้ว ขอให้เจ็บจริงจริงเถอะ ยังงี้มันก็ไม่เจ็บให้อีกแหละ ฮื้ นี่เราบ้าเสียแล้วดอกกระมัง พิโธ่ จินตะหรา จินตะหรา จินตะหราของพี่ อนิจจา ตายแน่ ยังงี้เหลือทนแท้แท้แล้วเจ้าประคุณ เทวดาอารักษ์ช่างไม่ช่วยบ้างเลย อนิจจัง อนิจจัง ฮื้อ ฮื้อ เอ้า ทนไปกว่ามันจะตายเสียรู้แล้วไป* (หน้า ๕-๖)

๑.๓ บุษบา บุษบาในบทเจรจาไม่มีความมั่นใจในตนเอง เมื่อเล่นสะบ้ากับนางกำนัลไม่กล้าดีดเพราะกลัวแพ้ (หน้า ๘๕) พอดีดผิดก็ไม่กล้าดีดอีก (หน้า ๘๖) นอกจากนี้ ยังชอบเล่นสนุก เช่น ให้นางกำนัลว่ายน้ำแข่งกัน ใครชนะจะได้รับพระราชทานสร้อยสายบัวจากนาง (หน้า ๘๘) และยังให้นางกำนัลเล่นเอาเถิดอีกด้วย (หน้า ๙๒)

๑.๔ สียะตรา ใน***เรื่องอิเหนาพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๒*** สียะตราทั้งรักและเกรงกลัวอิเหนามาก ไม่ว่าอิเหนาขอให้ทำอะไรก็ทำตามหมด แต่สียะตราในบทเจรจากล้าพูดต่อล้อต่อเถียงกับอิเหนา นอกจากนี้ยังชอบแกล้งประสันตาโดยบังคับให้ประสันตาเล่นกับตนด้วย ซึ่งนิสัยต่อล้อต่อเถียงกับอิเหนาและการแกล้งประสันตาไม่มีใน***เรื่องอิเหนาพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๒***

๑.๕ ท้าวดาหา ในบทเจรจา ท้าวดาหาทรงใช้วาจารุนแรงกว่าใน***เรื่องอิเหนาพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๒*** เช่น ในบทที่ ๘ เมื่อสั่งให้สียะตราไปไหว้อิเหนา เรียกสียะตราว่า “เจ้าเดนเชลย” (หน้า ๑๖) ทั้งยังแกล้งทำเป็นไม่เข้าใจหรือไม่ได้ยินคำพูดของจรกา ในบทที่ ๑๖ ตอนจรกาเข้าเฝ้า ท้าวดาหาทำเป็นไม่ได้ยินที่จรกาพูดขอเสบียงไว้เลี้ยงไพร่พลและคณะละคร โขนหนัง และหุ่นที่จรกานำมาจากเมืองด้วย ดังนี้

จรกา *มาคราวนี้รีบมาเอาเสบียงมาน้อย ไม่พอรับประทาน ที่ไหนมีผักปลาบ้าง จะได้ให้ไปหาเลี้ยงกัน*

ท้าวดาหา *(สั่นเศียร) สืบดู*

จรกา *งานคราวนี้ โขนหนังละครหุ่นเครื่องเล่น หม่อมฉันก็เอามาเป็นแต่เลี้ยงและรางวัลบ้างแล้วไม่ต้องหา*

ท้าวดาหา *ว่ากระไรเมื่อกี้ไม่ทันฟัง*

จรกา *พระเพดตะข้า เรื่องหนัง*

ท้าวดาหา *อือ ไม่เคยหมอบนานเห็นจะเมื่อย กระสับกระส่ายไม่สบาย*

จรกา *เครื่องเล่นหม่อมฉันซ่อนมาแปลกแปลกดีอยู่*

ท้าวดาหา *(นิ่ง)*

จรกา *(หันมาถามเสนา) นี่เสด็จออกนานแล้วหรือจ๋า*

เสนา *(กราบ)*

จรกา *จ้ะ ฉันพึ่งเคยมา* (หน้า ๒๖-๒๗)

๑.๖ *มะดีหวี* *มะดีหวีในบทเจรจามีอารมณ์ขัน เช่น ในบทที่ ๑๑ “มะดีหวีลงไปตามบุษบาปลอบให้ขึ้นไปเฝ้า” มะดีหวีถามพี่เลี้ยงว่าเห็นดีแล้วหรือที่บุษบาไม่ขึ้นเฝ้า มะดีหวีสนทนากับบาหยันและปะลาหงันอย่างมีอารมณ์ขัน ดังนี้*

บาหยัน *เหลือกำลัง ท่านจะโปรดหลังหม่อมฉันนะกะนะกะหม่อม*

มะดีหวี *อะไร จะขี่หลังเจ้าไปหรือ อุตริ*

บาหยัน *หามิได้ กระหม่อมฉัน-*

.....

ปะลาหงัน *ท่านทรงฟังเสียงกระหม่อมฉัน เหมือนกะเสียงนาระกา*

มะดีหวี *ถ้ายังงั้นเสียงข้ามิเป็นระฆังหรือ หล่อนถึงยังไม่นำพา* (หน้า ๒๐)

๒. ทรงเพิ่มคำพูดและท่าทางตลกแก่ตัวละครหลายตัวซึ่งเดิมมีในพระราชนิพนธ์บทละครใน เช่น

๒.๑ *ม้าใช้* เมื่อม้าใช้ของอิเหนาไปสืบทัพจรกา และได้ฟังขุนพลของจรกาพูดอวดว่าจรกาคือ *“ผู้ที่จะเป็นสามีของพระราชบุตรีกรุงดาหา”* ก็เยาะเย้ยว่าพูดโดยไม่ดูเงาตนเอง และพูดเสียดสีขุนพลของจรกาว่า *“ชาวจรกาจะมีกระจกส่องหรือไม่มีหนอ”* (หน้า ๘) ทั้งยังกล่าวว่า

... เจ้ารู้แล้วสิว่ากระจกนั่นเขาใช้ส่องเพื่อจะให้เห็นหน้าว่ามันเป็นยังไง ยังงี้แหละข้าจึงนึกว่าเจ้าแกไม่มีกระจก หรือส่องไม่เป็น เพราะถ้าได้ส่องสักทีแล้วที่ไหนจะกล้าออกหน้าอวด อย่าว่าแต่ผู้หญิง ที่สุดผู้ชายก็อวดไม่ได้ นี่ไม่ยังงั้น เห็นฝัน

ออกลึกซึ้ง ผิดเชิงที่ข้าจะเชื่อว่าเมืองแกมีกระจกได้ เถอะ ถึงมีก็มีแต่ก่อนก่อน แต่เดี๋ยวนี้ เห็นจะมีกฎหมายห้ามไม่ให้ใช้เป็นแน่ ฮะ ฮะ ฮะ ฮะ (หน้า ๙)

๒.๒ สมัน ตอนอิเหนาลอยแพไปให้บุษบาขณะบุษบาเล่นธาร มะดีหวีสงสัยว่าเป็นการกระทำของอิเหนา จึงให้สมันไปสืบดูว่าอิเหนาอยู่ที่พลับพลาหรือไม่ ในบทเจรจาบทที่ ๓๓ เมื่อสมันตอบว่าอิเหนาบรรทมอยู่ มะดีหวีก็ถามว่าทำไมสมันจึงรู้ว่าอิเหนาบรรทมอยู่ สมันในบทเจรจาตอบไม่ตรงคำถามบ้าง พูดโยกโย้ไปมาบ้าง เล่ารายละเอียดเกินจำเป็นบ้าง ทวนคำถามให้เสียเวลาบ้าง กว่ามะดีหวีจะทราบคำตอบว่าสมันได้ฟังคำของผู้อื่นก็ถามย้ำหลายครั้งจนขัดเคืองพระทัย ดังนี้

มะดีหวี *เอ็งเห็นเอ็งไปเองหรือถามใคร บอกไปตามจริง อย่าโกหก*

สมัน *พิจ้ะข้าขอรับ กระหม่อมฉันกราบทูลตามจริง ทีแรกหม่อมฉันเห็นเองที่พักอิเหนานั้นเงียบ หม่อมฉันก็นึกว่าคงประทม เอ ทีหลังมีความคิดมาว่า ไม่ได้ประทมเหมือนกะนึก จะเอาอะไรเป็นพยาน การเพ็ดการทูลจะทำเล่นง่ายง่ายได้หรือ ทีนั้นก็ตรอง-การว่าจะทำอย่างไรดีจึงจะได้มีพยานให้ปรากฏ ว่าอิเหนาจะ-ประทมหรือเสด็จไปข้างไหน ครั้นจะกรากเข้าไปหรือก็-*

มะดีหวี *เฮ้ยเอาแต่ใจความเถอะวะ กูถามว่ามึงเห็นเองหรือใครบอก ว่าอิเหนานอนเงียบและจรกาเล่นหัวกันอึงอยู่*

สมัน *พิจ้ะค่ะ พิจ้ะค่ะใจความ กระนั้นที่ข้อรับสั่งว่าเห็นเองหรือข้อนี้ เดิมหม่อมฉันเดินไป หมายจะไปตามรับสั่งใช้ไปที่ค่ายอิเหนา หมายว่าจะรีบไปให้ถึงเร็ว มันยิ่งเห็นช้า ยิ่งสาวตีนไปมันยิ่งล้า*

มะดีหวี *ฮะ กูถามว่ามึงเห็นแก่ตาหรือ*

สมัน *พิจ้ะค่ะ ยังไปไม่ถึง ประเดี๋ยวก็จะถึง ที่ทูลนี้ยังเป็นกลางทาง จับความ กระหม่อมฉันก็เดินไปสักครู่หนึ่งใหญ่ใหญ่ วิ่งเต็มเหนื่อยทีเดียวเกือบจะขาดใจ ต้องนั่งลงหอบหายใจอยู่กลางทาง*

มะดีหวี *กูถามว่าทำไมมึงถึงรู้ว่าเขานอนต่างหาก รำคาญใจนัก อ้ายคนพูดมาก*

สมัน *พิจ้ะค่ะ ทูลอยู่เดี๋ยวนี้ ว่าหม่อมฉันทำยังไงถึงได้รู้ว่าประทมหลับ หม่อมฉันนั่งหยุดหายเหนื่อยอยู่ครู่หนึ่ง ก็ลุกขึ้นจะไปอีกพอลุกขึ้นก็หน้ามืด*

มะดีหวี *เฮ้ยพูดแต่คำเดียวว่าเห็นเองหรือถามใค จึงรู้ว่าเขานอนหลับ*

สมัน *ถ้ายังงั้นก็ต้องปด ทูลจริงไม่ได้ เพราะหม่อมฉันไม่ได้เห็นเอง และไม่ได้ถามใค จะกราบทูลยังไง ถึงจะทูลก็ไม่มีประโยชน์ อะไรเป็นแต่รับสั่งให้ว่าก็ว่าไป ยังงี้กับจะไม่ว่าจะผิดอะไร เพราะทรงทราบอยู่แล้ว*

มะดีหวี *อ้ายนี่เห็นจะบ้า ไม่ได้การแน่ละ*

สมัน *หามิได้ ด้วยกระหม่อมฉันไม่ได้เห็นเอง ไม่ได้ถามใค จะกราบทูลว่ายังงั้นอย่างไรได้ หม่อมฉัน-*

มะดีหวี *ก็ทำไมมึงถึงว่าเขานอนเงียบล่ะ*

สมัน *นั่นนั่น ที่หม่อมฉันจะเล่าถวายรับสั่งห้ามเสีย หม่อมฉันไปพอถึงค่าย-*

มะดีหวี *ตัดเสียทีเถอะวะไอ้ไปน่ะ*

สมัน *พิจ้ะค่ะ ถึง ถึงก็เห็นเงียบ หม่อมฉันตรงเข้าไป*

มะดีหวี *เอาอีกละอ้ายนี่*

สมัน *พิจ้ะค่ะไม่ใช่ หม่อมฉันตรงเข้าไป เขาก็ห้ามว่าประทมอยู่ เข้าไปไม่ได้ หม่อมฉันจึงทราบ*

มะดีหวี *เท่านั้นเถอะ เองดีเกินที่ข้าจะต้องซักไซ้ต่อไป เปลืองเวลา...*

(หน้า ๗๖-๗๘)

๓. ทรงเพิ่มตัวละครใหม่ ๆ เข้าไปในเรื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวเมืองที่มาชมโฉมอิเหนาเมื่ออิเหนาเข้าเมืองดาหา ชาวเมืองมีหลายเชื้อชาติ มีทั้งจีน แขก ลาว มอญ ฝรั่ง ซึ่งพูดคุยกันตามสำเนียงของแต่ละคน ทำให้ผู้ชมเกิดอารมณ์ขัน ทั้งยังมีนายอ่างที่พูดติดอ่าง ทำให้ฝรั่งเข้าใจผิดจนคนดูขบขัน นอกจากนี้ ยังทรงเพิ่มตัวนางกำนัลจำนวนมากที่เตรียมการตามเสด็จไปใช้บนที่เขาวิลิศมาหรา ทรงล้อนางกำนัลที่ห่วงแต่เรื่องสวยงาม เช่น ต้องการกันหน้า ห่วงเรื่องการแต่งกายไม่ให้น้อยหน้าผู้อื่น แต่ละคนเที่ยวหาข้าวของที่จะแต่งประกวดประขันกัน มีการหยิบยืมเครื่องแต่งกายและเครื่องประดับกัน บางคนที่เอาเครื่องประดับไปจำนำก็ขอให้เพื่อนไถ่ถอนคืนให้ก่อน ต่อเมื่อได้เงินเบี้ยหวัดแล้วจะคืนให้ นางกำนัลบางคนก็อวดรวยและคุยโม้ต่าง ๆ เช่น บุหลัน คุยอวดว่าตัดเสื้อผ้าที่ห้างแบดแมนและมีเครื่องนุ่งห่มเป็นตู้ (หน้า ๔๖) นอกจากนี้ ยังกล่าวถึงนางกำนัลที่ถูกคนอื่นรุมแกล้ง เช่น นางยาหยา ถูกแกล้งให้ขึ้นจากน้ำอย่างรวดเร็ว แล้วลื่นล้มเพราะมีผู้นำผลมะตาดมาทุบแล้วทาตรงอัฒจันทร์เพื่อให้ยาหยาลื่นล้ม หรือถูกโกงเมื่อเล่นเอาเถิดกับบุษบาและนางกำนัล เมื่อถูกรุมแกล้ง ยาหยาก็เรียกฝ่ายตรงข้ามอย่างให้อารมณ์ขันว่า *“คุณหมาหมู่ คุณหมูหมู่ คุณมดหมู่ คุณอีกาหมู่ คุณผีหมู่”* (หน้า ๙๓)

๔. ทรงกล่าวถึงเรื่องต่าง ๆ ที่เพิ่งเกิดมีขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๔ และ ๕ ในพระราชนิพนธ์***บทเจรจาละครเรื่องอิเหนา*** ทรงนำเรื่องต่าง ๆ ที่เพิ่งมีขึ้นในสมัยของพระองค์หรือเป็นเรื่องที่คนในสมัยของพระองค์ให้ความสนใจมาแทรกไว้ในเรื่องด้วย เช่น

๔.๑ เรื่องเทนนิสหรือลอนเทนนิส มีการเล่นกีฬาชนิดนี้ต้นสมัยรัชกาลที่ ๕ ก่อน พ.ศ. ๒๔๑๖ ใน***พระราชนิพนธ์บทเจรจาละครเรื่องอิเหนา***บทที่ ๔๘ กล่าวว่าหกกษัตริย์เล่นลอนเตนนิส กษัตริย์ทั้ง ๖ ได้แก่ อิเหนา กะหรัดตะปาตี สุหรานากง ล่าสำ จรกา สังคามาระตา (หน้า ๑๓๙) มีขึงตาข่าย มีลูกเทนนิส และแบ่งฝ่ายในการเล่น ดังนี้

สุหรานากง *เสด็จก็เสด็จ รำคาญนักอยู่ที่นี่ พี่ประสันตา หีบลอนเตนนิส อยู่ที่ไหนให้เขายกมา แฮะแฮะฮะฮะยะรุเดะ ปักข่ายเข้าสิน่า ยังไง เร็วเข้าสิน่า แอ้ พ่อสังคามาระตา ทำหน้าเมื่อยแน่เจ้าข้า*

.....

กะหรัดตะปาตี *(พูดกับสังคามาระตาเบา ๆ) แฮะ แฮะ แกคอยอยู่ข้างจรกานะ จะได้แกล้งทำตีผิดไปถูกหัวมันเล่น ฉันอยู่ข้างโน้นจะตีให้ จังหน้าเทียวนะ อย่าอึงไป* (หน้า ๑๓๙)

๔.๒ เรื่องน้ำแข็ง สมัยรัชกาลที่ ๔ เรือกลไฟชื่อ “เจ้าพระยา” ขนแท่งน้ำแข็งจากสิงคโปร์มาสยาม ๑๕ วันขนมาครั้งหนึ่งโดยนำใส่หีบไม้ฉำฉาแล้วกลบด้วยขี้เลื่อย สมัยนี้มีผู้นำแท่งน้ำแข็งมาถวายหลายครั้ง หม่อมเจ้าพูนพิศมัย ดิศกุล ทรงเล่าว่าเรือที่ขนน้ำแข็งมาแต่ละครั้งใช้เวลาเดินทางนานถึง ๑ เดือน เมื่อมาถึงสยาม ก้อนน้ำแข็งละลายไปจนเหลือเพียงขนาดเท่าชามอ่างขนาดกลางเท่านั้น (๒๕๓๘ : ๑๓๙)

ส่วนโรงทำน้ำแข็ง เพิ่งมีในสมัยรัชกาลที่ ๕ (๒๕๓๘ : ๑๔๑) และมีโฆษณาขายน้ำแข็งในหนังสือพิมพ์***บางกอกไตมส์***ซึ่งพิมพ์ขายในไทยตั้งแต่ฉบับวันที่ ๑๑ กันยายน พ.ศ. ๒๔๓๒ (๒๕๓๘ : ๑๔๕)

ในบทที่ ๒๕ “นางกำนัลดีใจจะได้ตามเสด็จ” มีการตระเตรียมข้าวของและอาหารเพื่อนำติดตัวไปด้วย ในบทเจรจามีข้อความระบุว่าบุหงาเป็นทุกข์เรื่องอาหารการกิน บุหลันรับปากว่าจะจัดเตรียมไปให้ ทั้งขนมปัง ขนมฝรั่ง และผลไม้ที่แช่เย็นมาจากต่างประเทศ และบ่นว่า “เสียดายแต่น้ำแข็งเอาไปไม่ได้ ไม่มีที่” (หน้า ๔๕)

๔.๓ เรื่องห้างแบดแมน ห้างแบดแมนเป็นห้างใหญ่ที่มีชื่อเสียงในกรุงเทพฯ ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ผู้ก่อตั้งคือนายแบดแมน ตั้งขึ้นเมื่อ ๑ มกราคม ๒๔๒๗ ได้ชื่อว่าเป็นห้างชั้นหนึ่ง ขายเครื่องแต่งกายสำหรับสุภาพบุรุษ สุภาพสตรี เครื่องแบบ เครื่องเรือน เพชรนิลจินดาและของราคาแพงต่าง ๆ จัดวางเข้าของได้สวยงาม ชวนมองและชวนซื้อ เป็นห้างที่มีชื่อเสียงมากกว่าห้างอื่นใดที่เคยมีมา เจ้านายและคนมีฐานะชอบไปซื้อสินค้าที่นั่น (๒๕๓๙ : ๑๓๐-๑๓๖)

ในพระราชนิพนธ์***บทเจรจาละครเรื่องอิเหนา*** บทที่ ๒๕ “นางกำนัลดีใจจะได้ตามเสด็จ” บุหลันคุยอวดแก่ปะหนันว่าตนตัดเสื้อผ้าค้างอยู่ที่ห้างแบดแมนหลายตัว ดังที่กล่าวว่า *“ยังเย็บค้างอยู่ห้างแบดแมนก็หลายอย่างด้วยกัน ฉันเตือนแหม่มเมื่อตะกี้ แหม่มว่าจะเย็บให้ทัน ถุงตีนแพรคุณพ่อสั่งมาใหม่ใหม่ก็มีเป็นหลายคู่ ถมไปเครื่องนุ่งห่มฉันมีเป็นตู้”* (หน้า ๔๖)

อนึ่ง ในพระราชนิพนธ์บทเจรจา นอกจากทรงกล่าวถึงห้างแบดแมนแล้ว ยังทรงกล่าวถึงห้างยุเลียนด้วย เป็นห้างอีกแห่งหนึ่งที่มีชื่อเสียงไม่น้อยในสมัยรัชกาลที่ ๕ ดังปรากฏในคำเจรจาของบุหงาในบทที่ ๒๕ ว่า *“ตุ้มหูระย้าเพชรหล่อนง้ามงาม คุณแม่ซื้อมาจาก<u>ห้างยุเลียน</u> เม็ดกลางกล่ำอ่อนแล้วก็เป็นเบรเลียน”* (หน้า ๔๗)

๔.๔ <u>เรื่องขี่ม้า</u> สมัยรัชกาลที่ ๔ เริ่มมีรถม้าเข้ามาในสยาม และในสมัยรัชกาลที่ ๕ คนไทยบางกลุ่มนิยมขี่ม้าเพราะคิดว่าโก้ ในบทที่ ๒๕ “นางกำนัลดีใจจะได้ตามเสด็จ” บุหลันกล่าวแก่บุหงาว่าตนอยากขี่ม้าตามเสด็จ ไม่อยากนั่งช้างไป และคุยอวดว่า *“<u>เมื่อฉันอยู่ที่บ้านขี่เสมอแทบจะทุกวัน</u>”* (หน้า ๔๗)

๔.๕ <u>เรื่องมิวเซียม (พิพิธภัณฑ์) และไล้อ้อน (สิงโตฝรั่ง)</u> สมัยรัชกาลที่ ๕ มีการตั้งมิวเซียมหรือพิพิธภัณฑ์ขึ้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จไปทรงเปิดเมื่อวันที่ ๑๙ กันยายน พ.ศ. ๒๔๑๗ (อเนก นาวิกมูล, ๒๕๔๘ : ๑๖๕) มีของต่าง ๆ จำนวนมากอยู่ในมิวเซียม ในราชกิจจานุเบกษามีข้อความกล่าวเรื่องการจัดมิวเซียมคราวเฉลิมพระชนมพรรษาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๑ ว่ามีไล้อ้อนหรือสิงโตฝรั่งรวมอยู่ด้วย (อ้างถึงในเอนก นาวิกมูล, ๒๕๔๘ : ๒๐๓-๒๐๔) มีคำอธิบายว่า

> *...ตัวผู้มีผมรุงรังรอบศีศะ แลหนวดยาวงามยิ่งนัก แต่ตัวเมียไม่มีหนวด ไลอ้อนพวกนี้กลางวันมักจะนอนเสีย กลางคืนออกเที่ยวล่าเนื้อแลสัตวต่าง ๆ กินเปนอาหาร เสียงร้องดังเหมือนเสียงฟ้าน่ากลัวยิ่งนัก แรงมากจับกระบือคาบไปก็ได้เหมือนกับแมวคาบหนู ฟันของไลอ้อนนี้แขงขบกระดูกได้ ถ้าจะกินเนื้อแล้วก็กินทั้งกระดูก...”*
>
> (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕ พ.ศ. ๒๔๒๑ หน้า ๒๕๐-๒๕๑ อ้างถึงใน อเนก นาวิกมูล, (๒๕๔๘ : ๒๐๓-๒๐๔)

ในพระราชนิพนธ์บทเจรจาเรื่องนี้ อิเหนาขู่นางยุบลว่าจะมีไล้อ้อนหรือสิงโตมากินนาง ดังที่กล่าวว่า *“ไอ้ไล้อ้อนเขี้ยวมันคมราวกะกรด มึงคนเดียวละมันเคี้ยวประเดี๋ยวก็หมด เอ็งเห็นหรือเปล่าที่มิวเซียมมีสองตัว ไอ้ที่เขาเรียกกันว่าราชสีห์ฝรั่งน่ะ...”* (หน้า ๑๐๑-๑๐๒)

๕. การเพิ่มรายละเอียดอื่น ๆ เช่น

๕.๑ ทรงเพิ่มเสียงต่าง ๆ เข้าไปในเรื่อง ทำให้บทเจรจานี้มีชีวิตชีวา เช่น

ก. เสียงหัวเราะของตัวละคร เช่น จรกาหัวเราะเสียง *"อี๋ อี๋ อี๋"* (หน้า ๗๕) ดังตัวอย่างในบทที่ ๓๒ "จรกาออกพลับพลา" เสียงหัวเราะ *"ฮะ ฮะ ฮะ ฮะ"* ของม้าใช้ของอิเหนาขณะหัวเราะเยาะเมื่อได้ยินขุนพลของจรกากล่าวว่าจรกาคือ *"ผู้ที่จะเป็นสามีของพระราชบุตรีกรุงดาหา"* (หน้า ๗) เสียงหัวเราะ *"หิ หิ หิ หิ หิ หิ หิ หิ หิ หิ"* (หน้า ๘) ของบ่าวขุนพล (ของจรกา) และเสียงหัวเราะ *"หิ หิ หิ หิ"* (หน้า ๖๓) ของประสันตา เสียงหัวเราะ *"หะ หะ หะ หะ"* (หน้า ๒๒) ของเถ้าแก่ ของอิเหนา (หน้า ๖๑) และของสียะตรา (หน้า ๖๔)

ข. เสียงร้องไห้ของตัวละคร เช่น นางยาหยาถูกเพื่อนรังแก คือ หลอกให้ดำน้ำและถูกตัดสินให้แพ้จนต้องกินใบบัว จึงร้องไห้เสียง *"ฮือ ฮือ ฮือ ฮือ ฮือ"* (หน้า ๖๙) นอกจากนี้ยาหยายังร้องไห้เป็นเสียง *"ฮือ ฮือ โฮ โฮ โฮ"* (หน้า ๙๑) เมื่อถูกนางกำนัลอื่น ๆ หลอกให้รีบขึ้นจากน้ำและลื่นล้มเพราะมีคนแกล้งเอาผลมะตาดทุบไปทาทั่วอัฒจันทร์ เสียงร้องไห้ *"โฮ โฮ โฮ"* (หน้า ๙๗) ของนางยุบลค่อมที่กลัวขณะหลงป่า นอกจากนี้ มีเสียงหัวเราะ *"คิก คิก คิก คึก คึก คึก"* (หน้า ๒๗) ของมลาหรอเมื่อวิจารณ์จมูกของจรกาว่าเหมือน *"ลูกจำปู่สองซีก"* (หน้า ๒๗)

ค. เสียงตัวละครตะโกนเรียกหาตัวละครอื่น ในบทที่ ๓๗ นางยุบลหลงป่า ส่งเสียงร้องเรียก *"ว้ ว้ ว้"* (หน้า ๙๖) เพื่อเรียกหานางตำปี

ง. เสียงดำน้ำ ได้แก่ เสียง "ตุ๋ง" พบในบทที่ ๓๐ "บุษบาเล่นธาร" ดังนี้

ปะหนัน *อุ๊ย นี่เห็นฉันเป็นเด็กหรือถึงท้า เอากะหล่อนละ มาซิเอ้า เอาละ ตุ๋ง*

(นางยาหยาดำ นางปะหนันไม่ดำ หัวเราะกันอึง) (หน้า ๖๕)

จ. เสียงทิ้งไพ่ เป็นเสียงดัง *"แฉะแฉะ"* (หน้า ๘๐) อยู่ในตอนท้าวอิ่มว่านางกำนัลในบทที่ ๓๓ ว่า

ท้าวอิ่ม *เออพวกเจ้าละ นางตัวดี ไปไหนก็เที่ยวแต่กรอ กรอกันไป อยู่คนเดียวก็ไม่ได้ละ มันไม่สบาย มันไม่หาย พอออกจากไอ้นั่นเล่นไพ่ละ นั่งทิ้งดังแฉะแฉะ การงานอะไรก็ไม่ได้ ... (หน้า ๘๐)*

ฉ. เสียงพูดเน้นคำ ในเวลาพูดคุยกัน เมื่อเน้นคำใดมักขึ้นเสียงสูงในคำนั้น เช่น *"รื้อ"* (หน้า ๓) ซึ่งก็คือคำว่า "หรือ" *"ก็นั่นน่ะซี้"* (หน้า ๑๐) ซึ่งก็คือ "ก็นั่นน่ะสิ" *"น้าน นาน"* (หน้า ๒๐) *"จริ๊ง จริง"* (หน้า ๒๒) *"ปุ๊ญบุญ"* (หน้า ๔๒) *"กี๊รรม กรรม"* (หน้า ๔๖) *"ง้ามงาม"* (หน้า ๔๗) *"เล้ย"*

และ *“ดี๋ดี”* (หน้า ๕๓) *“ฟ้าง”* (หน้า ๗๓) *“สบ๊ายสบาย* (หน้า ๘๑) *“ข้าไม่เอ๊า ข้าไม่เอา”* (หน้า ๘๕) *“เย้น เย็น”* (หน้า ๙๔)” *“ด๊ำดำ”* (หน้า ๙๖) *“จริงจริ๊ง”* (หน้า ๑๐๐) *“กลั๊วกลัว”* (หน้า ๑๒๘) *“ดีใจ๊ดีใจ”* (หน้า ๑๓๐)

ช. เสียงคำที่เปล่งออกมาเมื่อต้องการอธิษฐาน เช่น เสียงคำว่า “พั้ว” ของอิเหนา (หน้า ๖) เพราะปรารถนาจะให้ตนเองเจ็บป่วยเพื่อจะได้กลับหมันหยาได้เร็วทันใจ เสียงคำ *“พั้ว พั้ว”* ของขุนพัฒน์หลง ซึ่งเป็นคนจีน (หน้า ๑๕) เมื่อขอให้อิเหนาได้ครองคู่กับบุษบา

๕.๒ ทรงเพิ่มคำพูดไม่ชัดของตัวละคร

ก. *คำราชาศัพท์ที่ตัวละครออกเสียงไม่ถูกต้อง* เช่น ในบทที่ ๑ ตำมะหงงในทัพจรกากราบทูลจรกาว่า *“ขอรับปักกะปักกะหม่อม”* (หน้า ๑) ซึ่งน่าจะตรงกับคำว่าขอรับ*ปกเกล้าปกกระหม่อม* และทูตเมืองดาหาใช้คำว่า *“ด้วยกะด้วยกะหม่อม”* (หน้า ๑) ซึ่งตรงกับคำว่า *“ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม”* ประสันตากราบทูลอิเหนาว่า *“รับสะกะหม่อม”* (หน้า ๖๑) และ *“รับพระร่าอะทาน”* (หน้า ๖๒) ซึ่งน่าจะตรงกับคำว่า “รับใส่กระหม่อม” และ “รับพระราชทาน” ตามลำดับ ในบทเจรจาบทที่ ๙ ยาสาพูดแก่นายเวรให้จัดปะเสบันอากง และกำชับว่า *“อย่าให้เสียร่าอาการได้ตามรับสั่ง”* (หน้า ๑๗) คำว่า “ร่าอาการ” คือ “ราชการ” ในคำเจรจาบทที่ ๑๙ *“สียะตราเล่นเครื่องเล่นต่าง ๆ”* กะระตาหลาพูดว่า *“ข้าร่าอาการ”* (หน้า ๓๒) ซึ่งน่าจะตรงกับคำว่า “ข้าราชการ” การที่ทรงเพิ่มคำพูดราชาศัพท์ที่ตัวละครออกเสียงไม่ถูกต้องน่าจะเป็นเพราะทรงล้อข้าราชบริพารและมีพระราชประสงค์ที่จะให้ข้าราชบริพารระมัดระวังเรื่องการออกเสียงคำต่าง ๆ ให้ถูกต้อง

ข. คำควบกล้ำที่ตัวละครออกเสียงไม่ได้ เช่น ในบทเจรจาบทที่ ๓๑ “มะดีหวีอ่านสาร” ท้าวอิ่มและบาหยันออกเสียงคำว่า “ใคร” เป็น “*ใค*” (หน้า ๗๑)

๕.๓ ทรงเพิ่มสำเนียงพูดของตัวละครตามเชื้อชาติ ทรงเติมตัวละครใหม่ ๆ เข้าไปหลายตัว มีตัวละครกลุ่มหนึ่งซึ่งเป็นชาวต่างชาติที่เข้ามาอยู่ในไทย เมื่อพูดภาษาไทยมีสำเนียงของเชื้อชาติตนเองด้วย สะท้อนให้เห็นว่าในสมัยรัชกาลที่ ๕ มีคนต่างชาติเข้ามาอยู่ในสังคมไทยไม่น้อย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงล้อเลียนสำเนียงพูดของชาวต่างชาติเหล่านี้ซึ่งมีทั้งฝรั่ง จีน แขก มอญ และลาว ดังปรากฏในบทเจรจาบทที่ ๖ “ชาวเมืองมาดูอิเหนาเข้าเมือง” และบทที่ ๗ “ชาวเมืองชมอิเหนา” ดังนี้

ก. สำเนียงของฝรั่งที่พูดภาษาไทย ได้แก่ มิสเตอก๊อก เช่นพูดว่า *“กอบใจตั้น สบาย ยูหรู นี่เก๋าตำอะไรกัน”* (หน้า ๑๑) ซึ่งหมายถึง ขอบใจท่าน สบายอยู่หรือ นี่เขาทำอะไรกัน

ข. สำเนียงของคนจีนที่พูดภาษาไทย ได้แก่ สำเนียงพูดของขุนพัฒน์หลง เช่น พูดว่า *“อย่าซิโละกันป่าวป่าว ไม่ต้งการ”* (หน้า ๑๒) และ *“ชั่วเท้เท้ เกิดมาไม่เคยเห็น เขาอยากทำไม่ลี ลูกเจ้านายเลาฉวยเท้เท้ อ้า ฮ้อจ๋ายเท้เท้ ฉิฉิทำไลไม่เอาโหน ยังลี้ถ้าเป็นมวงจีง-”* (หน้า ๑๓) แทนที่

จะพูดว่า “อย่าทะเลาะกันเปล่าเปล่า ไม่ต้องการ” และ “ชั่วแท้ๆ เกิดมาไม่เคยเห็น เขาอยากทำไม่ดี ลูกเจ้านายเราสวยแท้ ๆ ...ทำไมไม่เอาหนอ อย่างนี้ถ้าเป็นเมืองจีน-”

ค. สำเนียงของคนลาวที่พูดภาษาไทย ได้แก่ หนานบุญสง เช่น พูดว่า *“บ่า บ่อได้แล้วน้อ ค่อยกั่วเขาเอาดาบปาดค้อ ม้วยบ่อได้กับไปเมืองน้อ”* (หน้า ๑๖) แทนที่จะพูดว่า “เปล่า ไม่ได้นะ ฉันกลัวเขาเอาดาบปาดคอ ตายแล้วไม่ได้กลับไปบ้าน”

๕.๔ ทรงเพิ่มคำภาษาอังกฤษเข้าไปในเรื่อง เช่น มิสเตอก๊อกสงสัยว่าอิเหนาคือใคร โดยพูดว่า *“จั๋นขอโต้ษ ใกเป็นอีเหนาอื๋อ ดิเยเนอราลหรือ”* (หน้า ๑๓) และวิจารณ์อิเหนาที่ถอนหมั้นบุษบาว่า *“...ถ้าเป็นฝรั่งตระลาการ จะต้องปรับคนตี๋ตำให้แตกคอนแตร๊กตีเดียว”* (หน้า ๑๓) และยังมีคำภาษาอังกฤษที่คนไทยพูดด้วย เช่น ในบทที่ชาวเมืองมาดูอิเหนาตอนเข้าเมือง เมื่อนายมาพบมิสเตอก๊อกก็ทักทายโดยใช้คำภาษาอังกฤษอย่างผิด ๆ ว่า *“กู๊ดบ่าย กู๊ดบ่าย กู๊ดบ่าย”* (หน้า ๑๑) นอกจากนี้ เมื่อนางกำนัลชื่อบุหงาพูดอวดตุ้มหูระย้าเพชร ใช้คำว่า *“เบรเลียน”* (หน้า ๔๗) ซึ่งคือคำ brilliant แปลว่ามีประกาย

๕.๕ ทรงผูกศัพท์จนดูเลิศหรูเกินเหตุและชวนให้ขัน เช่น ม้าใช้ของอิเหนาใช้คำเรียกอิเหนาซึ่งเป็นราชโอรสของกษัตริย์กรุงกุเรปันว่า *“สมเด็จพระบรมอรรคราโชรสกรุงกุเรปัน”* (หน้า ๗) เพื่ออวดแก่ขุนพลของจรกาว่าตนเป็นทหารของผู้มีบุญหนักศักดิ์ใหญ่ ฝ่ายขุนพลของจรกาก็พูดข่มว่าตนเป็นทหารของ *“สมเด็จบรมกษัตริย์เจ้ากรุงจรกา”* (หน้า ๗) แล้วสรุปว่าเจ้าของตนยิ่งใหญ่กว่าเจ้านายของม้าใช้เสียอีก การใช้คำเช่นนี้ทำให้เกิดอารมณ์ขันได้ดี

บทสรุป

การศึกษา*พระราชนิพนธ์**บทเจรจาละครเรื่องอิเหนา***ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พบว่าทรงเน้นให้เกิดความขบขันเป็นสำคัญ ความขบขันดังกล่าวเป็นสีสันที่ทำให้ผู้ชมการแสดงละครในเรื่อง***อิเหนา***เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๕ ชมได้โดยไม่เบื่อหน่าย พระองค์ทรงเชื่อมโลกของละครใน***เรื่องอิเหนาพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๒*** เข้ากับโลกของความเป็นจริงในสังคมไทยขณะนั้นด้วยการแทรกเรื่องต่าง ๆ ที่เกิดในสังคมสมัยรัชกาลที่ ๔ และ ๕ เข้าไปในการแสดงละครในโดยไม่ได้ทำให้บทละครในของเดิมเสียหาย เพราะนำเสนอด้วยวิธีการแยบคาย คือ แยกการแสดงออกเป็น ๒ ส่วน ส่วนแรกคือละครใน***เรื่องอิเหนาพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๒*** ที่ยังคงเน้นความประณีตงดงามของท่ารำ และความไพเราะของบทร้องเป็นหลัก “ไม่นิยมต่อการเล่นเป็นกระบวนตลกคะนองให้เห็นขบขัน” (๒๕๐๗ : ๑๘) ส่วนแรกนี้ค่อนข้างสั้นกระชับ ส่วนที่สองที่มีมากกว่าคือความสนุกและความขบขันที่ตัวละครเป็นผู้เจรจา เป็นคำเจรจาของตัวละครที่เดิมมีอยู่ในละครใน***เรื่องอิเหนาพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๒*** รวมทั้งคำเจรจาของตัวละครหลายตัวที่ทรงเพิ่ม

เข้าไปในเรื่อง ผู้เขียนคิดว่าตัวละครบางตัวน่าจะมีอยู่จริงในสังคมนางใน ทำให้ผู้ชมซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนในราชสำนักซึ่งทราบความนัยเกิดอารมณ์ขันมากขึ้น ส่งผลให้การแสดงละครในครั้งนี้มีลักษณะตลกแบบละครนอกพระราชนิพนธ์บทเจรจาเรื่องนี้สะท้อนให้เห็นพระอารมณ์ขันของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะเดียวกันก็แสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงรู้จักข้าราชบริพารในราชสำนักเป็นอย่างดีว่าแต่ละคนมีนิสัยอย่างไร และมีพฤติกรรมเด่น ๆ อย่างไรบ้าง จึงทรงนำมาล้อในการแสดงละครในครั้งนี้อย่างสนุกสนาน นอกจากนี้ ยังทรงมีความคิดสร้างสรรค์ในการพระราชนิพนธ์บทเจรจาร้อยแก้วหลายตอนให้มีสัมผัสคล้องจอง รวมทั้งทรงพระราชนิพนธ์เป็นกลอนและโคลงในบางตอนอีกด้วย ทำให้ตัวละครจดจำคำเจรจาได้ง่ายขึ้น และทำให้บทเจรจาไพเราะขึ้นด้วย

พระราชนิพนธ์***บทเจรจาละครเรื่องอิเหนา***เป็นแบบอย่างที่ดีแก่ผู้ต้องการนำเสนอวรรณคดีหรือการแสดงโบราณแก่คนในสังคมสมัยใหม่เพื่อให้ติดตามเรื่องได้อย่างสนุกสนานและไม่เบื่อหน่าย ทั้งยังสะท้อนพระปรีชาสามารถด้านวรรณคดีของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้อย่างเด่นชัด

บรรณานุกรม

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. *บทละครเรื่องเงาะป่า.* กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร และสถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐.

_____ . *บทเจรจาละครเรื่องอิเหนา.* พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพนางเนื่อง อุมะวิชนี ณ ฌาปนสถานกองทัพอากาศ วัดพระศรีมหาธาตุ วันที่ ๒๖ เมษายน พ.ศ. ๒๕๒๐.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. *ตำนานละครอิเหนา.* พิมพ์ครั้งที่ ๓. ธนบุรี : ป.พิศนาคะ การพิมพ์, ๒๕๐๗.

ประชุมพระนิพนธ์พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร (พระองค์เจ้าคัคณางค์ยุคล). หม่อมราชวงศ์หญิงรสลิน คัคณางค์ พิมพ์สนองพระคุณคุณย่า หม่อมสุ่น คัคณางค์ ณ อยุธยา วันที่ ๙ มีนาคม ๒๔๙๓.

เรื่องอิเหนาพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๒. ฉบับกรรมการหอพระสมุดวชิรญาณ ตรวจชำระ. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร : ศิลปาบรรณาคาร, ๒๕๑๔.

เอนก นาวิกมูล. *ถนนสายอดีต ๓.* กรุงเทพฯ : สายธาร, ๒๕๔๘.

_____. *ตำนานห้างร้านสยาม.* กรุงเทพฯ : บริษัทต้นอ้อ แกรมมี่ จำกัด, ๒๕๓๙.

_____. *แรกมีในสยาม.* กรุงเทพฯ : แสงแดด, ๒๕๓๑.

_____. *แรกมีในสยาม ๓.* กรุงเทพฯ : แสงแดด, ๒๕๓๘.

Abstract **The Dialogues in Inao by King Rama V**

Cholada Ruengruglikit
Associate Fellow of the Academy of Arts,
The Royal Institute, Thailand

King Rama V, in co-operation with other princes in his royal family, wrote ***The Dialogues in Inao*** in 1882. These dialogues were the first written dialogues in Thai court performance. ***The Dialogues in Inao*** were used with ***Inao by King Rama II*** for court dramas on the special occasions of the celebration of the new royal palace of Chakri Maha Prasat as well as the centennial celebration of Bangkok in 1882. The content of ***The Dialogues in Inao*** did not cover all the story of *Inao* as it exists in ***Inao by King Rama II.*** King Rama V intended to entertain the audiences in his reign with humor. He used many techniques to make the court performance of ***Inao*** colorful and vivacious. King Rama V also added some real occurrences in his palace during his reign and the reign of King Rama IV to modernize his work. ***The Dialogues in Inao*** were composed in prose which contained some rhymes, some *Klon* and *Khlong* in order to be easier remembered by the actors, playing both main and supporting characters, including new ones added by King Rama V. It is found that the court drama of ***Inao*** in 1882 presented to the audiences both the ancient court performance; which focused on the melodious poetry, Thai traditional songs, and Thai traditional dances at the beginning as well as the new performance of court drama according to King Rama V's ***The Dialogues in Inao*** which focused on humorous entertainment similar to *Lakhon Nok* or people's plays. Thus, the performance of ***Inao*** in 1882 displays King Rama V's creativity in the adaptation of ancient performance of court drama ***Inao*** to attract modern audiences during his reign.

Keywords**:** ***The Dialogues in Inao,*** King Rama V, humor, the performance of ***Inao*** according to traditional court drama, the vivacity for the audiences in the reign of King Rama V